

Andriy Ulishchenko
National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov
Ukraine, Kyiv
ulish@ukr.net

Андрій Уліщенко
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
Україна, Київ
ulish@ukr.net

The personal qualities of the teacher-philologist as a factor of professional self-realization

Summary

The article deals with the personal qualities and abilities of the teacher-philologist, necessary for successful professional activity in both higher and general educational institutions.

The aim of the study.

Based on the analysis of scientific literature concerning the professionally significant characteristics of a philologist, as well as the pedagogical context of his activity, to find out the features of the emotional substructure in the structure of pedagogical abilities, individual factors of the implementation of the communicative approach in the study of foreign languages, to consider the conditions of effective self-realization of a specialist, to focus attention on the psychological qualities of the teacher of literature, which determine the high level of formation of interpretive consciousness, on competencies, which are important from the point of view of the psychology of professional activity.

Methods: Practical and theoretical.

Conclusions

The professional orientation of the individual determines the success of self-realization, motivates the fruitful activity, orientates to the new goals that arise in the process of this activity, raises the satisfaction of the specialty to a high level.

The professional personality of a teacher-philologist contains a complex of moral-volitional, emotional, intellectual, creative, aesthetic, socio-cultural, communicative qualities; communicative information, cognitive and emotional skills.

The effectiveness of the study of the features of the psychology of the professional development of a teacher-philologist directly depends on the analysis of factors common to teachers of higher education, as well as specific, purely professional ones.

Key words: professional personality of the teacher-philologist, psychology of professional activity, model of communicative abilities, emotional substructure, art-pedagogical orientation.

Особистісні якості викладача-філолога як чинник фахової самореалізації

Анотація

У статті розглядаються особистісні якості і здібності викладача-філолога, необхідні для успішної професійної діяльності як у вищих, так і в загальноосвітніх навчальних закладах.

Мета дослідження.

Грунтуючись на аналізі наукової літератури, що стосується професійно значущих характеристик філолога, а також педагогічного контексту його діяльності, з'ясувати особливості емоційної підструктури в структурі педагогічних здібностей, індивідуальні чинники реалізації комунікативного підходу під час вивчення іноземних мов, розглянути умови ефективної самореалізації фахівця, акцентувати увагу на психологічних якостях викладача літератури, що визначають високий рівень сформованості інтерпретаційної свідомості, на компетентностях, важливих з погляду психології професійної діяльності.

Методи: практичні та теоретичні.

Висновки

Професійна спрямованість особистості визначає успішність самореалізації, мотивує до плідної діяльності, орієнтує на нові цілі, що виникають у процесі цієї діяльності, підносить задоволення фахом на високий рівень.

Професійна особистість викладача-філолога містить комплекс морально-вольових, емоційних, інтелектуальних, творчих, естетичних, соціально-культурних, комунікативних якостей; комунікативно-інформаційних, когнітивних та емоційних умінь.

Результативність дослідження особливостей психології фахового розвитку викладача-філолога безпосередньо залежить від аналізу як спільних для педагогів вищої школи чинників, так і специфічних, суто професійних.

Ключові слова: професійна особистість викладача-філолога, психологія професійної діяльності, модель комунікативних здібностей, емоційна підструктура, художньо-педагогічна спрямованість.

Вступ

Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року визначає одним із пріоритетних завдань суттєве підвищення якості вищої освіти, забезпечення особистісного розвитку людини відповідно до її індивідуальних здібностей, потреб на основі навчання впродовж життя, оскільки це є необхідною умовою сталого демократичного розвитку суспільства. Підготовка кваліфікованих кадрів, конкурентоспроможних на ринку праці і здатних виконувати ці завдання, мотивованих до творчої праці, професійного розвитку, освоєння та впровадження наукоємних та інформаційних технологій, передбачає якнайширше впровадження здобутків психологічної науки в педагогічну практику.

Для психології вищої школи, яка досліджує особливості педагогічної взаємодії викладача і студента, найрізноманітніші «особистісні фактори», з якими пов'язані закономірності функціонування психіки студента як суб'єкта навчання, особливості професійної діяльності викладача, важливою є увага як до універсальних психологічних чинників фахової діяльності, фахового вдосконалення викладача будь-якої спеціальності, так і до професійних особливостей, пов'язаних саме з конкретною спеціалізацією викладача.

Проблема професійного розвитку викладача-філолога і в процесі викладання філологічних дисциплін, і під час здійснення інших видів особистісно значущої діяльності залишається актуальною в сучасній педагогіці та психології, бо гуманітарна освіта загалом, а філологічна зокрема є духовною основою суспільства.

Основні положення

Професія викладача-філолога, що має характерні саме для неї особливості, є багатовекторною, оскільки передбачає інтеграцію суто філологічної обізнаності з ґрунтовною психолого-педагогічною підготовкою.

Психологічним особливостям розвитку педагогічних здібностей викладачів вищого навчального закладу присвячує своє дослідження Т. Матвійчук (Matviychuk, 2009). Вона звертає увагу на умови ефективної фахової діяльності викладача вищого навчального закладу, що залежать від рівня професійного досвіду. Для молодого викладача – це емоційна стабільність, відкритість для людей, енергійність і гнучкість у розв'язанні педагогічних ситуацій, особлива чутливість до навколишнього світу, позитивне ставлення до студентів та інших учасників освітнього процесу. Для досвідченого – професійна конкурентоспроможність, упевненість у собі, позитивне ставлення до педагогічної діяльності, емоційна стабільність, багатий внутрішній світ, високий творчий потенціал, розвинена інтуїція (Matviychuk, 2009, р. 8). Дослідниця, порівнюючи психологічні особливості викладачів-філологів і викладачів-математиків, стверджує, що педагогічна діяльність розвиває у всіх викладачів чутливість до внутрішнього світу іншої людини, здатність розуміти і емпатійно ставитися до студентів, навчає одержувати задоволення від своєї професійної діяльності. Однак у процесі педагогічної діяльності гуманітаріїв специфічним є збільшення ступеня виразності саме комунікативних, літературних здібностей, асоціативне багатство мовлення, високий рівень розвитку вміння розрізняти смислові, образні, емоційні відтінки слова. Тобто в структурі педагогічних здібностей викладачів філологічних дисциплін винятково важливу роль відіграє емоційна підструктура, якою є педагогічна чутливість.

Інтегрування лінгвістичного та соціокультурного аспектів під час навчання іноземних мов, тобто комунікативний підхід, що прийшов на зміну граматико-прикладному, стверджує О. Пісоцька, потребує від викладача розвиненої мотивації до постійного вдосконалення комунікативних навичок, які допомагають залучати студентів до діалогу культур різних народів

через сприйняття найрізноманітніших текстів. Така вмотивованість є важливою особливістю професійного мислення педагога вищої школи, оскільки стає основою для співтворчості, для взаєморозуміння студентів і викладачів, для формування потреби зрозуміти духовний світ, особливості культури представника іншої ментальності (Pisots'ka, 2011, p. 198-201).

Н. Кучеренко особливий акцент робить на психолого-педагогічній підготовці студентів, що в майбутньому викладатимуть іноземні мови, і пропонує ряд заходів, що цілеспрямовано сприяють розвитку вмінь ефективно працювати в групі, «прискоренню адаптації до педагогічної професії, формуванню самоорганізації, рефлексії та позитивних мотивів самоосвіти, що надає впевненості майбутнім викладачам іноземних мов у власних професійних можливостях» (Kucherenko, 2010, p. 279). На думку дослідниці, важливою особливістю психолого-педагогічної підготовки студентів, а також фахового розвитку молодого викладача іноземної мови є впровадження наставництва (менторства), яке має виконувати передусім не функцію контролю за професійною діяльністю викладача, а допомагати навчатися в процесі консультування, психологічно адаптуватися до педагогічної роботи.

На наш погляд, особистість викладача, його творчий потенціал є основою плідної діалогічної взаємодії під час вивчення літератури у вищому освітньому закладі. Психологічні якості викладача, що допомагають налагодити творче співробітництво зі студентами, усвідомити рівень своєї майстерності (порівняно із змодельованим в індивідуальній свідомості образом ідеального педагога), великою мірою визначають орієнтири для подальшого професійного зростання. Професійна самосвідомість, інтенсивність її розвитку залежать від різних гармонійно взаємопов'язаних компонентів. По-перше, це адекватно висока самооцінка себе як фахівця, що є умовою впевненої діяльності емоційно врівноваженої людини, яка не потерпає від внутрішніх суперечностей, не зазнає деструктивного впливу зовнішніх конфліктів. Високий рівень самооцінки неодмінно має бути пов'язаний з критичним ставленням до самого себе, внутрішньою потребою постійно порівнювати свої адекватно усвідомлені і оцінені можливості з вимогами соціуму, з умінням самостійно ставити перед собою реалістичну, досягну мету. По-друге, це емоційне позитивне сприйняття і себе як фахівця, і світу довкола. Умовами вдосконалення професійної самосвідомості є відкритість до здобуття нових знань, навичок, до формування власного іміджу на засадах конгруентності, здатність змінювати звичні стереотипи фахової діяльності відповідно до нових життєвих завдань, перевага демократичних взаємин з колегами, керівництвом, що сприяє створенню внутрішньої позитивної мотивації педагогічної роботи.

Рівень професіоналізму викладача-філолога визначає розвинена естетична свідомість, що характеризує естетичне ставлення людини до дійсності. Її найістотнішими елементами є естетичні почуття, естетичний смак, естетичний ідеал (Estetyka, 2010, p. 54). Естетична діяльність викладача-філолога являє собою синтез і практичних умінь, і теоретичних знань, що актуалізуються у процесі творчого прочитання художнього тексту і презентуванні власної

інтерпретаційної моделі. Вона пов'язана зі сприйняттям та оцінкою художніх явищ, з розвинутою здатністю вдосконалювати свою почуттєву, комунікативну культуру, підвищувати рівень естетичного судження. Зауважимо також, що визначальним чинником у процесі формування і вдосконалення естетичної складової педагогічної діяльності викладача є здатність до саморегуляції, що виявляється в усвідомленому використанні педагогом свого життєвого і професійного досвіду (Вакугов, 2001, р. 14-15).

Процес художнього сприйняття мистецьких цінностей передбачає активну діяльність реципієнта, вимагає знання специфіки впливу мистецтва на свідомість, творчої співпраці, розвинутих здібностей і смаку, естетичного досвіду і здатності психологічно налаштуватися на об'єкт сприйняття. Рецепція твору мистецтва завжди передбачає варіативність, множинність і навіть ірраціоналізм, адже йдеться про «природну для художнього мислення та художнього пізнання світу властивість незавершеності, яка співіснує й однаковою мірою є обов'язковою, як і всі інші властивості» (Estetyka, 2010, р. 214).

Цікавими з погляду з'ясування психологічних особливостей викладача внз є дослідження факторів ефективної діяльності вчителя загальноосвітньої школи (Вакугов, 2001; Vvedenskyu, 2003; Popova, 1996), у яких ідеться про емоційну сферу педагога, від якої залежить рівень комунікативної взаємодії з учнями. Особливу роль відіграють чуйність, тактовність, справедливість, об'єктивність. У контексті впровадження особистісно орієнтованого підходу в системі вищої школи такі особистісні якості педагога мають також пріоритетне значення, оскільки визначають рівень компетентності фахівця. У роботі «Компетентність у сучасному суспільстві» (Raven , 2002) британський психолог Дж. Равен подає розгорнуте тлумачення професійної компетентності як феномена, що має велику кількість складових, пов'язаних і з когнітивною, і з емоційною сферами. Ці складові являють собою основу ефективної поведінки людини, здатної виконувати свої професійні обов'язки, а види компетентності (Дж. Равен вирізняє 37 видів) є мотивованими здатностями, бо саме внутрішня мотивація має бути основою для виявлення і оцінювання компетентності. Назвемо деякі компетентності, що, на наш погляд, є найбільш важливими з погляду психології професійної діяльності викладача-філолога і такими, що допомагають досягати особистісно значущих цілей: залучення емоцій у процес діяльності; готовність і здатність самостійно навчатися; упевненість у собі; самоконтроль; адаптивність (відсутність відчуття безпорадності); увага до проблем, пов'язаних із досягненням визначених цілей; критичність мислення; готовність використовувати на шляху до мети нові ідеї, інновації; наполегливість; довіра; особиста відповідальність; здатність спонукати інших людей працювати згуртовано заради досягнення мети; здатність слухати людей і брати до уваги сказане ними; здатність розв'язувати конфліктні ситуації (Raven, 2002, р. 273-298).

Досліджуючи особливості розвитку професійної компетентності вчителя-словесника Т. Міхеєва (Mukheeva, 2015) окремий акцент робить на психологічному змісті професійної

компетентності педагога, який необхідно актуалізувати в процесі особистісного і фахового зростання, на психолого-акмеологічних чинниках, що виявляють себе у високому рівні мотивації, у потребі змінювати себе, орієнтуючись на високі професійно-особистісні стандарти.

Т. Пивоварчук досліджує, яким чином особливості навчальної діяльності студента-філолога визначають специфіку моделі комунікативних здібностей фахівця в майбутньому, з'ясовує пріоритетні напрями програми розвитку цих здібностей в контексті професійного вдосконалення (Puvovarchuk, 2013, p. 101-103). Автор, беручи за основу концепцію мовної особистості М. Караулова, пропонує власну модель комунікативних здібностей фахівця-філолога. Ця модель містить кілька складових – тезаурусний, мотиваційно-прагматичний та ціннісно-смысловий шари комунікативних здібностей. Кожний компонент, своєю чергою, складається з комунікативно-інформаційних, когнітивних та емоційних умінь, які мають свою специфіку в контексті кожної складової. Комунікативно-інформаційні вміння тезаурусного шару (у психології тезаурус індивідуума являє собою систему особистісних конструктів, які використовуються в процесі сприйняття і розуміння інформації) – подавати розгорнуту аргументацію, обґрунтовано висловлюватись, генерувати та висловлювати оригінальні ідеї, імпровізувати в процесі комунікації, плідно взаємодіяти з іншими людьми; когнітивні вміння – правильно давати визначення філологічних понять, знаходити, розуміти, опрацьовувати та використовувати філологічну інформацію, залучати когнітивні стратегії в педагогічному спілкуванні; емоційні вміння – надавати модальну забарвленість висловлюванню, здійснювати рефлексію власних висловлювань, адекватно сприймати та передавати почуття, прогнозувати комунікативну поведінку інших людей. Комунікативно-інформаційні вміння мотиваційно-прагматичного шару – управляти процесом спілкування, швидко переключатися з однієї мови на іншу під час спілкування одночасно двома мовами; когнітивні вміння – переконувати, цілеспрямовано конструювати висловлювання, досягати в конкретній комунікативній ситуації поставленої мети, контролювати своє мовлення); емоційні вміння – поєднувати вербальні і невербальні засоби комунікації, емоційно реагувати, співчувати. Комунікативно-інформаційні вміння ціннісно-смыслового шару – користуватися внутрішнім мовленням, аналізуючи свої думки, почуття, вчинки, дотримуватися правил етикету в комунікації (вербальної і невербальної); когнітивні – використовувати різноманітні стилістичні мовні засоби, обирати оптимальні способи втілення в тексті запрограмованих мотивів, смислів, уникати впливу етнічних стереотипів під час комунікації, переглядати вже сформовані погляди на події, враховуючи нову інформацію; емоційні – виразно презентувати себе, давати свою оцінку інформації, здійснювати психологічний аналіз вербальної та невербальної поведінки співрозмовника (Puvovarchuk, 2013, p. 101-103).

Важливою емоційною особливістю педагога є відчуття задоволення як процесом, так і результатами своєї професійної діяльності (Kuz'myna, 1967); категоричне неприйняття стереотипів авторитарної поведінки, внаслідок якої відбувається не тільки ігнорування

унікальності індивідуальності учня, а й професійне, емоційне вигорання, професійна деформація особистості педагога.

У дослідженнях, присвячених зокрема визначенню особистісних характеристик учителя, викладача-філолога, йдеться передусім про те, що такий педагог має бути освіченою, інтелігентною, творчою людиною, носієм культури (Mykhaylychenko, 2015, p. 128). Він обізнаний з витоками культурних цінностей, процесом їхнього створення, з тим, яку роль в житті народу відігравала література, має особливу чутливість до глибокої рецепції творів різних мистецтв. Наприклад, Д. Лихачов переконаний, що філолога особливо вирізняє з-поміж представників інших спеціальностей також особлива вихованість, яка виявляється в чесному ставленні до життя, багатство і точність писемного та усного мовлення, здатність до «творчого переосмислення цінностей минулого, точного розуміння цього минулого, м'якість, гнучкість, людяність, терплячість (Lykhachëv, 1989, p. 126). Психологічний та професійний портрет філолога, який займається викладацькою діяльністю, доповнюється знанням теоретичних проблем методики, вікової психології, умінням сприймати, інтерпретувати, аналізувати художні твори в їхній жанровій специфіці, увагою до своєї мовленнєвої культури, формування літературних компетенцій, орієнтацією на діяльнісний підхід до своєї роботи, дбайливим ставленням до збереження і розвитку національної пам'яті, увагою до емоційно-естетичних аспектів навчання. Серед особистісних якостей, специфічних для філологічного фаху, є професійна спрямованість особистості, що виявляється в органічному поєднанні зацікавленого та емоційного ставлення до педагогічної діяльності з високим рівнем розвитку комунікативних якостей, культурою мовлення, емпатією, креативністю, захопленням професією, самостійністю.

Н. Кузьміна зауважує: «Уся система підготовки фахівців у вищій школі в кінцевому підсумку повинна формувати у них не тільки спеціальні знання, вміння та навички, а й професійну спрямованість. Наявність або відсутність її у студентів є важливим показником діяльності ВНЗ як педагогічної системи» (Kuz'myna, 1970, p. 57).

Професійна спрямованість особистості визначає успішність самореалізації, мотивує до плідної діяльності, орієнтує на нові цілі, що виникають у процесі цієї діяльності, підносить задоволення фахом на високий рівень. В. Кан-Калик, В. Хазан, розглядаючи професійну спрямованість педагога-літератора, зосереджуються на її художньо-педагогічній специфіці, пов'язаній із загальним змістом діяльності. Під художньо-педагогічною спрямованістю вони розуміють мотивовану всім соціально-психологічним складом особистості вчителя літератури усвідомлену і стійку потребу в творчій самореалізації під час літературно-викладацької діяльності, що являє собою процес виконання сукупності художньо-педагогічних завдань. «Підставою для виділення художньо-педагогічної спрямованості в особливу категорію служить сама природа діяльності вчителя літератури, що вимагає від нього, крім загальних педагогічних, якихось абсолютно своєрідних якостей і здібностей. Тому формування цієї спрямованості має

стати основною ціллю філологічного навчання в педвузі і в практиці самопідготовки студента» (Kan-Kalyk, 1998, p. 133).

Для всіх фахівців, які належать до типу професій «людина-людина» (система Є. О. Климова (Клупов, 2004) основними є комунікативні якості. Спеціаліст відіграє роль організатора спілкування, тому успішну діяльність визначає мотивація до постійного розвитку комунікативних навичок, які допомагають налагоджувати контакти з іншими людьми, уникаючи різноманітних психологічних бар'єрів, підтримувати доброзичливі взаємини, доходити порозуміння зі співрозмовником навіть в емоційно напружених ситуаціях, активно слухати і розуміти іншу людину. Самовдосконалення, робота над таким важливими особистісними рисами, як здатність до рефлексії, витримка, тактовність, спостережливність, емпатія допомагає знаходити найбільш конструктивний шлях до найефективнішої взаємодії з людьми, упевнено розв'язувати навіть найскладніші професійні проблеми. З-поміж усього спектру професій типу «людина-людина» філологічний фах вирізняється передусім пріоритетним значенням такого знаряддя професійної діяльності, як усне і писемне мовлення. Високий рівень культури мовлення – це чи не найважливіша складова іміджу викладача-філолога, бо є переконливим свідченням професійності, зокрема культури мислення, загальної культури. Феномен професійної педагогічної культури цілком доцільно пов'язувати зі специфікою творчої особистісної самореалізації викладача-філолога, його фахового зростання. Для філолога культура є механізмом передачі соціального досвіду, вона «виражає, з одного боку, зміст його професійної діяльності, а з другого – являє собою інструмент, що відкриває вчителю можливість брати участь у створенні, оновленні і трансляції культури» (Кугулуна, 1984, p. 12).

До комплексу основних якостей викладача-філолога слід долучити також багату уяву, розвинену інтерпретаційну свідомість (Токман', 2012), що визначає здатність здійснювати багатоаспектний аналіз літературного твору в єдності ідейного, морально-естетичного, мовного рівнів, показувати студентам особливості свого діалогу з художнім текстом у його поліфонічному звучанні – діалогу з персонажами, з автором, із зображеною епохою і таким чином презентувати власну рецепцію, власну педагогічну концепцію інтерпретації художнього твору в процесі викладання літератури. Такі якості відкривають шлях до створення психологічної атмосфери, сприятливої для досягнення естетично-комунікативної природи художнього твору, для глибокого осмислення художнього тексту в процесі творчого діалогу.

Важливим компонентом професійно-педагогічної культури викладача-філолога (передусім саме літератора) є також здатність розуміти способи втілення національного в художньому творі, занурюватися у відображену автором атмосферу буття людини, у її історичні реалії, етнічний колорит, знати архетипні витoki національного менталітету, сприймати мову літературного тексту як носія національної культури. Спрямованість викладача на розуміння архетипного рівня свідомості допомагає глибше досягнути психологічний механізм впливу художнього слова на свідомість читача-студента. Е. Нойманн акцентує на такій специфіці

архетипів: «Вони представляють собою інстинкти, що виражені у формі образів, оскільки несвідоме репрезентує себе свідомості у формі образів, які, так, як і в сновидіннях та ілюзіях, ініціюють процес усвідомлювальних реакцій і засвоєння» (Noumann, 1998, р. 9).

Професійна мовленнєва діяльність викладача-філолога формує і розвиває його мовну особистість, тобто розширює, удосконалює комплекс знань про мову, її структуру, особливості функціонування відповідно до комунікативно-діяльнісного підходу (у роботі викладача іноземної мови такий підхід набуває значення методологічного підґрунтя, оскільки підпорядковує всі складові навчання – і зміст, і прийоми, і методи), про різноманітні форми спілкування, що гнучко враховують поставлену адресатом мету, психологічні особливості умов комунікації (Akhatova, 2007, р. 237-240).

Важливим елементом загальної культури особистості викладача-філолога, на переконання Н. Михайличенко, є естетика усного мовлення. Працівники усномовних професій можуть досягати позитивних результатів лише в тому разі, якщо вони обізнані не тільки з предметом обговорення, а також із засобами впливу на мовця, щоб «доторкнутися до його найтонших струн душі та розуму з метою виконання бажаних дій» (Mukhalyuchenko, 2015, р. 128). Естетично виразна думка, що народжується в процесі монологічного мовлення, свідчить про впевненість викладача, його вміння бути переконливим і заохочує студента до певних дій, впливає на його почуття, створюючи позитивну мотивацію до навчання. Таке вміння переконувати людей психологія впливу вважає своєрідним видом мистецтва, яке, окрім естетичної виразності, вимагає «глибокого розуміння психологічних особливостей співрозмовника, знання його слабких і сильних сторін, його переконань та світоглядних позицій, його цілей, прагнень та інтересів» (Psykhohohiya vplyvu, 2011). Виразність мовлення поряд із змістовністю, зрозумілістю та дієвістю належить до основних його особливостей. Вона пов'язана з емоційною насиченістю мовлення. Це досягається як вербальними засобами (умінням добирати найбільш влучні слова), так і невербальними (інтонацією, логічним наголосом, паузами, мімікою, жестикуляцією), а також урахуванням обставин виступу, чіткістю вимови, правильністю інтонацій (Partyko, 2008, р. 281).

Висновки

Психологічні особливості професійних якостей, здібностей викладача, обумовлені специфікою літератури, мови як навчальних дисциплін, пов'язані з розвитком комунікативних умінь естетично виразно спілкуватися, з формуванням ціннісних орієнтацій студентів, вони втілюють ідею гуманізації освіти, формують простір для розкриття творчих можливостей викладача, його якнайповнішої самореалізації.

Результативність дослідження особливостей психології фахового розвитку викладача-філолога безпосередньо залежить від аналізу як спільних для педагогів вищої школи чинників, так і специфічних, суто професійних. Професійна особистість викладача-філолога містить комплекс

морально-вольових, емоційних, інтелектуальних, творчих, естетичних, соціально-культурних, комунікативних якостей; комунікативно-інформаційних, когнітивних та емоційних умінь. Цей комплекс якостей та вмінь, формуючись у відповідному фаховому та культурному середовищі, відображається у свідомості, професійній діяльності, поведінці в найрізноманітніших комунікативних ситуаціях і зумовлює високий рівень дослідницької, педагогічної культури, активного самостійного аналітичного і творчого мислення.

References

1. Akhatova Z. (2007) *Professyonal'no vazhnye lychnostnye kachestva uchytelya-fyloloha*. Vestnyk Bashkyrskoho unyversyteta (in Russian).
2. Bakurov A. (2001) *Kontrolyruyushchaya deyatel'nost' y samokontrol' uchytelya v uslovyakh ynnovatsyonnoy shkoly // Avtoref. dyss. kandydata psykhol. nauk. Kazan'*. (in Russian).
3. Vvedenskiy V. *Modelyrovanye professyonal'noy kompetentnosti pedahoha*. Zhurnal "Pedahohyka", pp. 72-94. (in Russian).
4. Estetyka: Pidruchnyk (2010) [zah. red. L. T. Levchuk] / L.T. Levchuk, V.I. Panchenko, O. I. Onishchenko, D.Yu. Kucheryuk. Kyiv. Tsentr uchbovoyi literatury. (in Ukrainian).
5. Kan-Kalyk V. (1998) *Psykholoho-pedahohycheskne osnovy prepodavannya lyteratury v shkole*. Moscow. (in Russian).
6. Kyrylyna Y. (1984)/ *Vlyyanye lychnosti uchytelya-slovesnyka na formyrovanye y razvytye ynterеса uchaschykhsya k lyterature kak uchebному predmetu*. Avtoref. dyss. kand. ped. nauk 1984. - 16 s. (in Russian).
7. Klymov E. (2004) *Psykholohyya professyonal'noho samoopredelenyya : Ucheb. posobyе dlya stud. vyssh. ped. ucheb. zavedenyy. – Moscow: Yzdatel'skiy tsentr "Akademya"*. (in Russian).
8. Kuz'myna N. (1967). *Ocherky psykholohyy truda uchytelya: psykholohycheskaya struktura deyatel'nosti uchytelya y formyrovanye eho lychnosti*. Leningrad.: Yzd-vo Lenynhradskoho unyversyteta. (in Russian).
9. Kuz'myna N. (1970). *Problemy professyonal'noy podhotovky spetsyalystov v vuzakh*. Leningrad. (in Russian).
10. Kucherenko N. (2010). *Formy y metody formuvannya profesiyno-pedahohichnykh yakostey maybutn'oho vykladacha inozemnykh mov VNZ*. Zhurnal "Pedahohika formuvannya tvorchoyi osobystosti u vyshchiiy i zahal'noosvitniy shkoli". Zaporizhzhya, Vypusk 8, pp. 276-282. Rezhym dostupu: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Pfto/2010_8/index.html. (in Ukrainian).
11. Lykhachëv D. (1989). *Zametky y nablyudenyaya: yz zapysnykh knyzhek raznykh let*. Leningrad, Sovet-skiy pysatel'. (in Russian).

12. Matviychuk T. (2009). *Psykhologichni osoblyvosti rozvytku pedahohichnykh zdibnostey vykladachiv vyshchoho navchal'noho zakladu*: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. psykol. nauk Khmel'nyts'kyy. (in Ukrainian).
13. Mykhaylychenko N. (2015). *Estetyka usnoho movlennya ta profesiyna kompetentnist' pedahoha-filoloha*. – L'viv : vydavnytstvo L'vivs'koho natsional'noho universytetu imeni Ivana Franka, Vypusk 6, pp. 128-133. (in Ukrainian).
14. Mykheeva T. (2015). *Razvytye professional'noy kompetentnosti uchytelya-slovesnyka polyэтnicheskoy shkoly v postdyplomnom obrazovanyyi* : dyss. ... dokt. ped. nauk, Moskovskyy pedahohycheskyy hosudarstvennyj unyversytet. – Moscov. (in Russian).
15. Noymann E. (1998). *Proyskhozhdentye y razvytye soznannya*. Moscov, Refl- buk, Vakler. (in Russian)/
16. Partyko T. (2008). *Zahal'na psykholohiya: pidruch. dlya stud. vyshch. navch. zakl.* Kyiv, Vydavnychy Dim «In Yure». (in Ukrainian).
17. Pyvovarchuk T. (2013). *Model' komunikatyvnykh zdibnostey studenta-filoloha*. Zbirnyk naukovykh prats' RDHU «Psykholohiya: real'nist' i perspektyvy», – Rivne, pp. 101-103. (in Ukrainian).
18. Pisots'ka O. (2011). *Pedahohichni tekhnolohiyi dialohichnoyi vzayemodiyi vykladachiv i studentiv*. Visnyk LDU BZhD, L'viv, pp. 198-201. (in Ukrainian).
19. Popova E. (1996). *Psykhologo-pedahohycheskaya kompetentnost' uchytelya kak uslovye povysheniya pedahohycheskoy kul'tury*. Avtoref. kand. ped. nauk, Rostov-na-Donu. (in Russian).
20. *Psykholohiya vplyvu: Navchal'no-metodychnyy posibnyk* (2011). S. Zavyetnyy [ta in], – Kharkiv. (in Ukrainian).
21. Raven Dzh.(2002). *Kompetentnost' v sovremennom obshchestve: vyyavlenye, razvytye y realizatsyya*. Moscov, Kohyto-Tsentr. (in Russian).
22. Tokman' H. (2012). *Metodyka ukrayins'koyi literatury v seredniy shkoli* : Pidruchnyk, Kyiv: Akademiya. (in Ukrainian).

References

1. Ахатова З. К. Профессионально важные личностные качества учителя-филолога / З. К. Ахатова // Вестник Башкирского университета. – Уфа, 2007. – Т. 12, № 4. – С. 237-240.
2. Бакиров А.С. Контролирующая деятельность и самоконтроль учителя в условиях инновационной школы // Автореф. дисс. кандидата психол. наук : спец. 19.00.07 / А.С. Бакиров. – Казань, 2001. – 23 с.
3. Введенский В.Н. Моделирование профессиональной компетентности педагога / В.Н. Введенский // Педагогика. – 2003. – №10. – С. 72-94.

4. Естетика: Підручник [заг. ред. Л. Т. Левчук] / Л.Т. Левчук, В.І. Панченко, О. І. Оніщенко, Д.Ю. Кучерюк. – 3-тє вид., допов. і переробл. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 520 с.
5. Кан-Калик В.А. Психолого-педагогическне основы преподавания литературы в школе / Кан-Калик В.А., Хазан В.И. – М.: Просвещение, 1998. – С. 204. – С. 133.
6. Кириллина И.И. Влияние личности учителя-словесника на формирование и развитие интереса учащихся к литературе как учебному предмету //Автореф. дисс. канд. пед. наук : спец. 13.00.02 / И.И. Кириллина. – Л., 1984. - 16 с.
7. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения : Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Е.А. Климов. – М.: Издательский центр "Академия", 2004. – 304 с.
8. Кузьмина Н.В. Очерки психологии труда учителя: психологическая структура деятельности учителя и формирование его личности / Н.В. Кузьмина . – Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1967. – 184 с.
9. Кузьмина Н. В. Проблемы профессиональной подготовки специалистов в вузах Н.В. Кузьмина // Проблемы отбора и профессиональной подготовки специалистов в вузах. – Л. 1970. – С. 57- 58. – С. 57.
10. Кучеренко Н.В. Форми й методи формування професійно-педагогічних якостей майбутнього викладача іноземних мов ВНЗ / Н.В. Кучеренко // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі. – Запоріжжя, 2010, Випуск 8. – С. 276-282. Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Pfto/2010_8/index.html.
11. Лихачёв Д.С. Заметки и наблюдения: из записных книжек разных лет / Д.С. Лихачёв . – Л.: Советский писатель, 1989.– 608 с. – С. 126.
12. Матвійчук Т. В. Психологічні особливості розвитку педагогічних здібностей викладачів вищого навчального закладу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Т. В. Матвійчук. – Хмельницький, 2009. – 20 с.
13. Михайличенко Н. Естетика усного мовлення та професійна компетентність педагога-філолога / Н. Михайличенко// Мова і суспільство. – Львів : видавництво Львівського національного університету імені Івана Франка, 2015. – Випуск 6. – С. 128-133. – С. 128.
14. Михеева Т.Б. Развитие профессиональной компетентности учителя-словесника полиэтнической школы в постдипломном образовании : дисс. ... докт. пед. наук : 13.00.08 / Михеева Татьяна Борисовна ; Московский педагогический государственный университет. – Москва, 2015. – 329 с.
15. Нойманн Э. Происхождение и развитие сознания / Э. Нойманн. – М.: Рефл- бук, Ваклер,1998. – 462 с.

16. Партико Т. Б. Загальна психологія: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Т. Б. Партико. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. – 416 с.
17. Пивоварчук Т.О. Модель комунікативних здібностей студента-філолога / Т.О. Пивоварчук // Збірник наукових праць РДГУ «Психологія: реальність і перспективи». – Рівне, 2013. – Вип. 1 «Психологія: реальність і перспективи». – С. 101-103.
18. Пісоцька О.О. Педагогічні технології діалогічної взаємодії викладачів і студентів / О.О. Пісоцька // Вісник ЛДУ БЖД. – Львів, 2011. –№ 5. – С. 198-201.
19. Попова Е.В. Психолого-педагогическая компетентность учителя как условие повышения педагогической культуры // Автореф. канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / Е.В. Попова. – Ростов-на-Дону, 1996. - 17 с.
20. Психологія впливу: Навчально-методичний посібник / С.О. Заветний [та ін]. – Харків: НТУСГ ім. Петра Василенка, 2011. – 52 с.
21. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация /Дж. Равен. – М.: Когито-Центр, 2002. – 396 с.
22. Токмань Г.Л. Методика української літератури в середній школі : Підручник / Г.Л. Токмань. – К.: Академія, 2012. – 312 с.